

Висновки. Ефективність підвищення кваліфікації вчителів початкових класів у системі ППО залежить від упровадження інновацій у післядипломний педагогічний процес.

Література

1. Бершадский М.Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / М.Е. Бершадский, В.В. Гузев. – М. : Педагогический поиск, 2003. – 256 с.
2. Олійник В. Впровадження оцінювання якості освіти (в рамках проекту TEMPUS “Справедливе оцінювання”) / В. Олійник // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – № 2. – С. 6–12.
3. Покроєва Л. Моніторинг якості постдипломної освіти / Л. Покроєва // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – № 2. – С. 24–26.
4. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / [укл.: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
5. Эрдниев П.М. Укрупнение дидактических единиц как технология обучения / П.М. Эрдниев. – М. : Просвещение, 1992. – Ч. 1. – 175 с.

СЕМЕНОВА М.О.

ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ

Проблема залучення людини до цінностей культури перебуває в полі зору багатьох наук, а саме: філософії, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, соціальної й вікової психології, українознавства, етнології, культурології. Українська традиційна народна культура (далі – УТНК) є ядром національної культури й важливим чинником формування національної ідентичності. Стійкість і стабільність традиційних цінностей пов’язана з тим, що вони засвоюються з досвіду не одного покоління та можуть переходити до поколінь наступних. Безумовно, цінності змінюються разом із суспільними трансформаціями, причому важливого значення набуває їх моральна складова.

Поступ України до Європейського співтовариства, вихід її на світовий інформаційно-культурний простір об’єктивно спонукає до переймання духовних цінностей Заходу. Зміни, що відбуваються в соціально-політичному, економічному та культурному житті України, актуалізують проблеми виховання молодого покоління на нових соціальних і національно-культурних засадах.

Проблеми виховання дітей та молоді в контексті розбудови суверенної держави й розвитку національної культури привертала увагу багатьох дослідників. Соціокультурні процеси в Україні висвітлено в працях таких дослідників, як: В.Б. Антонович, М.М. Аркас, Д.І. Багалій, М.С. Грушевський, М.П. Драгоманов, Григорій Кониський, М.І. Костомаров, І.П. Крип’якевич, Іван Огієнко та інші. Проблему вибору системи цінностей, що виникає при визначенні змісту виховання, розглядали Б. Бітінас, М.І. Бондар, С.Й. Гессен, Н.О. Ткачова. Ефективність виховання, що має народний, національний характер, довели Л. Баранович, Г.С. Виноградов, О. Духнович, М. Корф, В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, С.Ф. Русова, Г. Смотрицький, М. Смотрицький. М.Г. Стельмахович, В.О. Сухомлинський, Е.І. Сявавко, Г.Г. Філіпчук. Окремі аспекти проблеми виховання школярів шляхом залучення їх до цінностей УТНК висвітлили І.В. Либідь (теоретико-методологічні підходи до національних цінностей у виховному процесі загальноосвітньої школи), Г.М. Усачова (формування основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання), І.В. Охріменко (виховання учнів старших класів на національно-культурних традиціях українського народу). Багатьма дослідженнями

доведено вплив етнопедагогіки, українського народознавства, народної творчості на формування морально-етичних та естетичних цінностей. Залучення школярів до діяльності в галузі народної культури, народознавства впливає на формування національної самосвідомості, що довели у своїх працях Т.Є. Бондаренко, О.А. Колоскіна. Засвоєння школярами народних звичаїв і традицій відбувається і в позаурочний час, що практично довели О.Є. Кузик, В.О. Стрельчук, Т.І. Чернігівець. Однак залучення молодших школярів до цінностей української традиційної народної культури потребує уточнення й конкретизації, зокрема з регіонального погляду (Східна Україна є територією міжетнічних контактів з Росією).

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів і досвіду впровадження цінностей української традиційної народної культури в зміст навчально-виховного процесу початкової школи в урочний і позаурочний час. УТНК визначимо як культуру безписемної традиції (її трансляція відбувається шляхом усного та невербального спілкування), що протягом багатьох століть виробляла, головним чином, селянська громада, втілюючи самобутній світогляд, світосприйняття, соціальний досвід своїх носіїв [1, с. 21].

Актуальним нині є розгляд педагогічних проблем крізь призму аксіології. Педагогічна категорія “цінність” детермінується різними підходами до її визначення. У широкому розумінні цінності – це явища (або сторони, властивості явищ) природи та суспільства, які корисні, потрібні людям історично визначеного суспільства чи громади як дійсність, мета чи ідеал.

У структурі людської діяльності ціннісні аспекти взаємопов’язані з пізнавальними й вольовими, а ціннісні орієнтації є світоглядними, моральними переконаннями людини, тому Б. Бітінас визначає виховання як процес залучення до цінностей та виокремлює соціоцентричні, антропоцентричні й трансцендентні групи цінностей [2]. Виховання як процес залучення до цінностей УТНК збігається з поняттям “етнокультурне виховання”, що є етносоціальним процесом формування особистості та сприяє етнізації дітей. Процес етнокультурного виховання забезпечується засвоєнням етнокультурної інформації, творчою участю в розвитку рідної культури, що сприяє всебічному розвитку особистості. Зміст етнокультурного виховання полягає, насамперед, в опануванні рідної мови та засвоєнні культурних традицій і їх розвитку. Отже, етнічними цінностями є мова й народні традиції (міфологія, річне коло свят, духовна та побутова культура, харчування, пісенна й ігрова культура, дбайливе ставлення до довкілля тощо).

За філософським тлумаченням, цінностями або об’єктами ціннісного ставлення можуть бути як предмети людської діяльності, так і суспільні відносини. “Способи і критерії, на основі яких виводяться самі процедури оцінювання відповідних явищ, закріплюються в суспільній свідомості як “суб’єктивні цінності” [3, с. 765]. Соціологи вважають цінності одним з основних елементів культури і визначають їх як ідеали або кінцеві цілі; основні оцінні стандарти бажаного [4, с. 332]. Цінності культури належать до соціальних – у вузькому розумінні вони є моральними та естетичними імперативами, продуктами суспільної свідомості. З погляду соціальної психології, цінності – це переживання значущості, пріоритетності певної ідеальної сутності (ідеї), яка може безпосередньо втілюватись у тих чи інших об’єктах та явищах [5, с. 90]. Успадкування духовних цінностей ґрунтується на багатовіковому досвіді й традиціях попередників. З

метою запобігання порушенню спадкоємності в розвитку суспільства та культури, втраті духовних надбань народу прогресивна педагогічна думка орієнтує педагогічний і культурний загал на необхідність збереження цінностей УТНК, співзвучних з гуманістичною мораллю сьогодення.

Під впливом політичних і культурних чинників як минулого, так і сьогодення, значна частина українців на територіях міжетнічних контактів втрачає або зменшує сферу міжособистісного спілкування рідною мовою, культурні традиції переходять з активного функціонування в пасивну пам'ять або зникають. Виховання всебічно та гармонійно сформованої особистості на таких територіях має враховувати загальнолюдські та національні цінності й бути пов'язаним з концентрацією уваги на таких народних культурних чинниках, як мова й народні традиції. Це стосується також виховання дітей та молоді в полікультурному просторі Східної України, зокрема в такому мегаполісі, як Харків.

Національне виховання, що обґрунтовано багатьма державними документами, має на меті прищепити дітям шанобливе ставлення до рідної культури, мови, традицій. О.І. Вишневецький розробив “Кодекс вартостей сучасного українського виховання”, до складу якого включив такі п'ять груп цінностей: особисті вартості, вартості сімейного життя, громадянські вартості, національні вартості, абсолютні, вічні вартості [6, с. 87]. У прищепленні дітям таких національних цінностей, як-от: почуття національної гідності, історична пам'ять, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи [6, с. 110], – беруть участь не лише державні інституції, а й сім'я.

Процес розвитку освітніх цінностей є безперервним, і в ньому, по-перше, фокусуються прогресивні цінності минулих часів; по-друге, відображаються гуманістичні тенденції сьогодення; по-третє, прогнозуються пріоритети, ідеали майбутньої освіти та суспільства в цілому.

Аналіз УТНК виявив, що вона є вагомим чинником сучасного виховання, оскільки містить цінності: національні (почуття національної гідності, національно-патріотична активність, пошана до символів громадського життя, народних традицій, мови, мистецтва, розуміння зв'язку поколінь і наступності історичних подій; дбайливе ставлення до природи); сімейні (пошана до роду й родичівства, спільність духовних інтересів членів сім'ї, допомога слабким і знедоленим); особистісні: (шанування працелюбності, відповідальності, старанності, терплячості, наполегливості, майстерності, творчих здібностей). Вважаємо, що виховання дітей на кращих здобутках УТНК має здійснюватися як в урочний, так і в позаурочний час.

Для виявлення виховного впливу цінностей української традиційної народної культури на учнів початкових класів нами було здійснено педагогічне дослідження протягом 2009/10 навчального року. Експериментальною базою слугували загальноосвітня школа № 20 м. Харків (24 молодших школярі, урочна й позаурочна робота, учитель З.О. Лисенко) та Харківська гімназія № 6 (32 молодших школярі, позашкільна робота, керівник фольклористично-етнографічного гуртка “Мережка” М.О. Семенова) згідно з угодою про співпрацю цих загальноосвітніх навчальних закладів з Харківським гуманітарно-педагогічним інститутом.

Для проведення констатувального експерименту здійснено анкетування, тестування, опитування школярів, їх учителів та батьків. При цьому батьки висловили побажання, щоб школа сприяла вихованню відповідального ставлення

дітей до навчання й обов'язків та розвитку творчих здібностей школярів. Ми акцентували увагу на вихованні як залученні до цінностей. Б. Бітінас підкреслює, що “справжня духовність – це активне ставлення людини до дійсності, єдність свободи та вимогливості до себе” [2, с. 17]. Виходячи із цього і спираючись на результати констатувального експерименту, визначено критерії й показники вихованості шляхом залучення до цінностей УТНК. Такими критеріями обрано:

1. Володіння українською мовою.
2. Активність школярів при їх залученні до УТНК з урахуванням їх творчих здібностей.
3. Відповідальне ставлення дітей до навчання й своїх обов'язків.

Під час констатувального експерименту виявлено, що учні початкової школи зростають переважно в російськомовних сім'ях – близько 89%, решта є білінгами. Батьки обрали школи з українською мовою викладання, що свідчить про їх розуміння важливості й необхідності знання державної мови, прагнення залучитися до української національної культури. Однак, враховуючи труднощі виховання національно свідомої особистості в Східному регіоні України, вирішено посилити виховний вплив на дітей молодшого шкільного віку шляхом залучення їх до цінностей УТНК, зокрема, у ЗОШ № 20 зацентувати увагу на вивченні українського фольклору (казок, прислів'їв, приказок, пісень тощо) при опануванні української мови, на залученні до народних ігор (фізичні паузи на уроках та народні ігри в позаурочний час), традиційних народних свят (творча діяльність на уроках образотворчого мистецтва та трудового навчання, розробка сценаріїв і постановка українських народних свят, інсценізація народних казок у позаурочний час, активна участь у загальношкільних творчих заходах та позашкільних заходах різного рівня).

Під час формувального експерименту наші зусилля були спрямовані на підвищення ефективності навчально-виховної роботи за рахунок упровадження матеріалів зі слов'янської міфології, традиційної народної культури, фольклористики як у зміст уроків гуманітарної та художньо-естетичної спрямованості (ЗОШ № 20), так і в зміст позакласної й позашкільної навчально-виховної роботи (ЗОШ № 20, ХГ № 6). Досвід участі молодших школярів в етнографічних програмах гуртка “Мережка” було поширено на учнів ЗОШ № 20.

Аналіз процесу засвоєння цінностей УТНК засвідчив, що ознайомлення молодших школярів з народними віруваннями, річним колом свят, системою харчування, народною медициною, українським народним одягом, ремеслами, художньою творчістю підвищує інтерес учнів до національної культури, до культурних традицій Слобідського краю, до сімейного родоvodu, до моральних цінностей українського народу. Опитування, проведене в ході формувального експерименту, довело, що 89,8% учнів усвідомлюють важливість вивчення кращих здобутків УТНК у школі, а 78,6% учнів вважають їх корисними для свого майбутнього життя. Зацікавившись історією свого роду, школярі з допомогою батьків створили власне генеалогічне дерево. На уроках художньої праці, під час роботи гуртка “Мережка” діти залучалися до етнографії художніх промислів, вони виявляли творчу активність при виготовленні витинанок, ляльок, ліпленні з глини й тіста, вишиванні. Знання та творчі роботи 78,4% школярів отримали високу оцінку. Засвоєння молодшими школярами музичного фольклору дає змогу не тільки набути знання, а й пізнавати світ чуттєво, висловлювати враження у власній творчості. Занурення ді-

тей у неповторний світ народного мистецтва спонукало їх до активного осмислення й обговорення особливостей, мудрості та краси духовного життя народу. Виховання школярів на народознавчих традиціях, залучення їх до виконавської діяльності в жанрі фольклорної пісні сприяло розвитку їх творчих здібностей.

Порівняльний аналіз результатів констатувального й формувального експериментів за визначеними критеріями довів ефективність виховання учнів молодшої школи шляхом залучення до цінностей української традиційної народної культури. Так, 8,2% – різниця в оволодінні українською мовою в контрольній та експериментальній групах. Спілкування під час роботи гуртка “Мережка” відбувається виключно українською мовою. Різниця за другим критерієм – 13,5%. Позитивним є й той факт, що батьки беруть активну участь як у позакласних заходах ЗОШ № 20, так і в позашкільних заходах гуртківців “Мережки”. У процесі вивчення та відтворення кращих зразків УТНК в учнів поглибилося розуміння, що вони переймають її моральні чесноти (працелюбність, відповідальність, милосердність, чемність, толерантність, повагу та любов до батьків, роду) (зростання на 16,8%).

Подальшого психолого-педагогічного дослідження потребують особливості впливу УТНК на свідомість особистості молодшого школяра та її емоційно-чуттєву сферу.

Висновки. Обґрунтовано, що органічне використання цінностей УТНК у навчально-виховній роботі відбувається за умов: здійснення навчально-виховного процесу з урахуванням народознавчих засад; упровадження ефективних методик вивчення української мови та фольклору; залучення школярів до творчої діяльності в галузі УТНК, співпраці школи й сім’ї.

Експериментально доведено, що зростання показників згідно з визначеними критеріями відображає виховний вплив діяльності в галузі УТНК на особистість молодших школярів. Залучення до неї сприяє опануванню української мови, розширенню сфери спілкування нею, шанобливому ставленню до народної культури, визначенню для себе як цінності народних звичаїв, традицій, музики та співу, декоративно-прикладного мистецтва, формуванню відповідального ставлення до навчання й своїх обов’язків.

Науковий підхід до впровадження етнокультурних цінностей, що пов’язані мовно-історичним, художньо-естетичними та етномузичними напрямками як чинниками збереження й розвитку національної ідентичності, сприяв творчому та інтелектуальному розвитку й дав вагомий результати етнокультурного виховання учнів.

Література

1. Семенова М.О. Виховання учнів основної і старшої школи засобами фольклористично-етнографічної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / М.О. Семенова. – Х., 2005. – 171 с.
2. Битинас Б. Процесс воспитания. Приобщение к ценностям / Б. Битинас. – Вильнюс : Момент, 1992. – 72 с.
3. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
4. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособ. для студ. вузов / [автор-сост. Л.В. Мардахаев]. – М. : Академия, 2002. – 368 с.
5. Основи соціальної психології : навч. посіб. / [О.А. Донченко, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін. ; за ред. М.М. Слюсаревського]. – К. : Міленіум, 2008.
6. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції / [А. Погрібний (кер. авт. колективу), А. Алексюк, О. Вишневський, В. Майборода, П. Кононенко, М. Стельмахович, Т. Усатенко]. – К. : Школяр, 1997. – 148 с.